

Πρόλογος

Αντικείμενο του παρόντος βιβλίου είναι ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος. Χώρος ο οποίος διαμορφώθηκε και διαμορφώνεται παράλληλα με τη διαδικασία ολοκλήρωσης της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς καθώς και της πορείας προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης. Τα κοινωνικά προβλήματα που εμφανίζονται στη διάρκεια αυτής της πορείας δεν ήταν δυνατό να αφήσουν αδιάφορες τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών, τους κοινωνικούς εταίρους αλλά και τα Όργανα της Κοινότητας. Η κοινωνική διάσταση της Εσωτερικής Αγοράς αναδείχτηκε έτσι σε ουσιαστικό άξονα της ευρωπαϊκής συζήτησης.

Οι παρεμβάσεις που σχεδιάστηκαν και επιχειρήθηκαν από τα Όργανα της Κοινότητας σε αυτό το πεδίο αποτέλεσαν το πρώτο σύστημα μιας Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής. Ένας στενός ορισμός της τελευταίας, θα υπογράμιζε το στοιχείο του συντονισμού, της εναρμόνισης και της ομογενοποίησης του εργατικού δικαίου των κρατών-μελών. Ένας ευρύτερος ορισμός θα περιελάμβανε και τον Κοινωνικό Διάλογο, δηλαδή τις απευθείας, άμεσες διαπραγματεύσεις των κοινωνικών εταίρων σε ευρωπαϊκό επίπεδο που οδηγούν στη διαμόρφωση ενός συμβατικού καθεστώτος. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική, από κοινωνιολογική οπτική θεωρούμενη, δεν μπορεί παρά να λάβει υπόψη της τα κοινωνικά προβλήματα, την κοινωνική δυναμική και τις κοινωνικές επιπτώσεις που ενσωματώνει ο ευρωπαϊκός οικονομικός χώρος.

Άξονας της κοινωνικοπολιτικής ευρωπαϊκής παρέμβασης είναι ο παράγοντας εργασία, δηλαδή οι εργαζόμενοι. Η συγκεντρωτική αντίληψη (μοντέλο) που προσεγγιζόταν έως τώρα το ζήτημα, δηλαδή η από τις Βρυξέλλες κατευθυνόμενη εναρμόνιση των κοινωνικών στάνταρντς των κρατών-μελών, εντασσόταν στη λογική υπεράσπισης των κοινωνικών κατακτήσεων των εργαζομένων των πλούσιων χωρών του Βορρά. Ο βασικός κίνδυνος από την Εσωτερική Αγορά εντοπιζόταν στην ενδεχόμενη εκδήλωση φαινο-

μένων κοινωνικού ντάμπιγκ, δηλαδή διαρροής επενδυτικών κεφαλαίων στις χώρες του Νότου που είχαν χαμηλότερο επίπεδο κοινωνικής προστασίας και χαμηλότερο συνολικό κόστος εργασίας. Ωστόσο ο στόχος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, όπως διαγράφεται και από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση, μεταβάλλει την κατεύθυνση και τα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής. Ο περιορισμός των περιθωρίων άσκησης συναλλαγματικής πολιτικής στα πλαίσια του ΕΝΣ και της ΟΝΕ και ο στόχος του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος στην προοπτική, περιορίζουν ασφυκτικά και θα εξαφανίσουν τελικά τη δυνατότητα χειρισμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών ως οργάνου μακροοικονομικής πολιτικής και απόκτησης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Το βάρος των μακροοικονομικών χειρισμών, που επιτείνεται σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης, μεταφέρεται έτσι σε εθνικό επίπεδο, στο χειρισμό και τη διαχείριση του κόστους εργασίας. Η αποκεντρωτική αντίληψη της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής και η αρχή της επικουρικότητας, δηλαδή η προτεραιότητα των εθνικών έναντι των κοινοτικών ρυθμίσεων που αποτελεί παλαιό και πάγιο αίτημα των εργοδοτικών οργανώσεων, φαίνεται επομένως να κερδίζει έδαφος στη νέα φάση. Εκφράζει τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη για τη λειτουργία της Οικονομίας, την ανάγκη για ελεύθερη διακίνηση και κατανομή των οικονομικών πόρων σύμφωνα με το συγκριτικό πλεονέκτημα που διαθέτουν οι χώρες-μέλη στο κόστος εργασίας. Το αποκεντρωτικό μοντέλο υποστηρίζει ότι σε αυτή τη βάση, και ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης που θα επέλθει, μπορούν να επιλυθούν, κυρίως σε εθνική βάση, και τα κοινωνικά προβλήματα.

Σκοπός του βιβλίου είναι να δείξει την επίτονη και αντιφατική πορεία συγκρότησης μιας κοινωνικής πολιτικής με ευρωπαϊκές διαστάσεις. Να περιγράψει το θεσμικό πλαίσιο, να αναλύσει τις κύριες προσεγγίσεις και να θέσει τα προβλήματα που ανακύπτουν. Το εγχείρημα πρέπει να κατανοηθεί ως εισαγωγή στην προβληματική της κοινωνικής διάστασης της Εσωτερικής Αγοράς που ανταποκρίνεται στις διδακτικές ανάγκες των προπτυχιακών φοιτητών του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου Πανεπιστημίου, όπου εδώ και δύο χρόνια διδάσκεται το μάθημα Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική.

Η πραγμάτευση δεν είναι συνολική ούτε εξαντλητική.

Απουσιάζουν πολλές θεματικές (καταναλωτές, περιβάλλον, οικογένεια, απολύσεις εργαζομένων κλπ.) οι οποίες θα συμπεριληφθούν σε μια επόμενη έκδοση. Τα προβλήματα τίθενται και συζητούνται μόνο από εκείνη την οπτική που ενδιαφέρει τους κοινωνιολόγους. Η παρουσίαση απέφυγε να εισέλθει σε λεπτομερείς οικονομικές και νομικές αναλύσεις, καθεαυτές εξαιρετικά ενδιαφέρουσες, που όμως θα τροποποιούσαν τις αρχικές προθέσεις.

Το βιβλίο περιέχει τρία κεφάλαια και ένα εκτεταμένο παράρτημα που περιλαμβάνει τα βασικά νομικά κείμενα που συγκροτούν το πεδίο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται ορισμένες γενικές έννοιες του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου. Διαγράφονται σε γενικές γραμμές τα προβλήματα που οδήγησαν στη γέννησή του, περιγράφονται τα μοντέλα που προτάθηκαν για τη συγκρότησή του, αναλύεται η πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η αρχή της επικουρικότητας, ενώ, τέλος, επιχειρείται μια τοποθέτηση για τη στάση της Ελλάδας, κυβέρνησης και κοινωνικών φορέων, έναντι της κοινωνικής ευρωπαϊκής πρόκλησης.

Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με το θεσμικό πλαίσιο που καθορίζει την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Αναλύονται οι διατάξεις της Συνθήκης της Ρώμης και η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ο Κοινωνικός Χάρτης και το Πρόγραμμα Δράσης της Επιτροπής, ενώ, τέλος, παρουσιάζονται οι κοινωνικές ρυθμίσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ και το Κοινωνικό Πρωτόκολλο που υπέγραψαν τα 11 από τα 12 κράτη-μέλη εγκαθιδρύοντας έτσι την κοινωνική Ευρώπη των δύο ταχυτήτων. Η ενότητα αυτή ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του Κοινωνικού Διαλόγου που θεωρείται εναλλακτικό πεδίο κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης δίπλα στις κεντρικές ρυθμίσεις των Βρυξελλών, και το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, ως διορθωτικού, των ανισοτήτων και ανισοκατανομών, μηχανισμού.

Στο τρίτο κεφάλαιο, τέλος, επιχειρείται μια προσέγγιση στα προβλήματα κοινωνικοπολιτικού χαρακτήρα που δημιουργεί ο Ενιαίος Οικονομικός χώρος. Κεντρική έννοια σε αυτό το πεδίο αναδεικνύεται η έννοια του κοινωνικού ντάπιγκ. Δηλαδή της συνειδητής μείωσης του επιπέδου κοινωνικής προστασίας σε ένα κράτος-μέλος με σκοπό την παρεμπόδιση διαφυγής ή προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων και παραγωγικών επενδύσεων και την

αναχαίτιση της ανεργίας. Σε αυτά τα πλαίσια συζητιούνται το ζήτημα της εναρμόνισης των ασφαλιστικών συστημάτων των χωρών-μελών καθώς και τα προβλήματα που δημιουργούνται στις εργασιακές σχέσεις, το χρόνο εργασίας, το δικαίωμα συμμετοχής κλπ. Άλλα ζητήματα, όπως της προστασίας του καταναλωτή, της οικογένειας κλπ., δεν περιλαμβάνονται στην παρούσα πραγμάτευση.

Όπως δηλώθηκε προηγουμένως, το παρόν βιβλίο έχει εισαγωγικό χαρακτήρα. Φιλοδοξεί να παρουσιάσει τα προβλήματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής και όχι να δώσει κάποια νέα ερμηνεία, ή να υποδείξει προτάσεις πολιτικής. Ο ελληνικός χώρος δεν προσφέρεται για τέτοιες απόπειρες, δεδομένης της αδιαφορίας κυβέρνησης και κοινωνικών φορέων για πρωτογενείς επεξεργασίες που θα τεκμηριώναν και θα στήριζαν αυτόνομες ελληνικές παρεμβάσεις στα ευρωπαϊκά όργανα. Με εξαίρεση τη νομική επιστήμη, τα προβλήματα του Ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου δεν έχουν ακόμη απασχολήσει σοβαρά τους έλληνες κοινωνιολόγους και οικονομολόγους. Αυτό το κενό προσπαθεί, με κάθε συντομία, να καλύψει το παρόν βιβλίο. Ωστόσο, δύο διαπιστώσεις έχουν μεγάλη σημασία καθώς συνδέονται με τα πλαίσια εντός των οποίων θα ληφθούν μελλοντικές αποφάσεις.

Η πρώτη διαπίστωση αναφέρεται στον παράγοντα εργασία. Ο χειρισμός του κόστους της αναμένεται να αναδειχτεί σε πρωταρχικό μέσο άσκησης μακροοικονομικής πολιτικής κατά τα επόμενα χρόνια. Όπως υπογραμμίσαμε και πιο πάνω, οι εργαζόμενοι των χωρών της Κοινότητας θα κληθούν να φέρουν το βάρος της ΟΝΕ και της πορείας σύγκλισης. Ο κίνδυνος για τη μείωση του βιοτικού επιπέδου και υπονόμευσης των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι ορατός και άμεσος. Η δεύτερη διαπίστωση συνδέεται με την πολιτική της Ελλάδας. Ούτε η κυβέρνηση αλλά ούτε και οι κοινωνικοί φορείς επεξεργάστηκαν, αλλά ούτε και διαθέτουν μια συνολική, εθνική και κοινωνική, συγκροτημένη πρόταση για να αντιμετωπίσουν αυτό τον κίνδυνο. Η μέχρι τώρα στάση τους επιβεβαίωσε τις επιλογές των Βρυξελλών, των ξένων κυβερνήσεων ή των Ευρωπαϊκών Συνδικάτων. Στις νέες συνθήκες αυτή η στάση πρέπει να αναθεωρηθεί και εσπευσμένα να αναζητηθούν πλαίσια μιας πιο συγκεκριμένης κοινωνικής, εθνικής και ευρωπαϊκής, πολιτικής.

Θ. Σακελλαρόπουλος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος

Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική ως κλάδος της κοινωνικής πολιτικής συνδέθηκε με τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και την εμφάνιση του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου. Τα κοινωνικά προβλήματα που παρουσιάστηκαν σ' αυτή την πορεία γέννησαν την ανάγκη κοινωνικοπολιτικών παρεμβάσεων από μέρους των κοινοτικών οργάνων με σκοπό την προστασία της εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το σύνολο αυτών των παρεμβάσεων, θεσμικών και πρακτικών, διαμόρφωσαν το σύστημα της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής όπως εφαρμόζεται σήμερα. Κοινωνικά προβλήματα και κοινωνική πολιτική σε ευρωπαϊκά πλαίσια συμπυκνώθηκαν στην έννοια του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου. Στη μη επιστημονική βιβλιογραφία, ο τελευταίος προβάλλει όλο και πιο πολύ στη θέση της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Η ταύτιση αυτή χρησιμοποιείται και σ' αυτό το βιβλίο προκειμένου να καταδειχτούν:

- α) τα ευρωπαϊκά κοινωνικά προβλήματα και
- β) ο υπό διαμόρφωση χαρακτήρας της Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής.

Θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος δεν παραπέμπει σε κάποια μορφή υπερεθνικού κοινωνικού κράτους. Και τούτο διότι λείπουν τρία σημαντικά στοιχεία του: Δεν υπάρχει κεντρική εξουσία, έστω και με τη μορφή ομοσπονδίας, όπως στις ΗΠΑ. Απουσιάζει ένας κεντρικός δημοσιονομικός μηχανισμός που να ασκεί αναδιανεμητικές λειτουργίες. Η αγορά εργασίας είναι κατακερματισμένη και όχι ενιαία.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε: Πρώτον, την έννοια και το περιεχόμενο του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου. Δεύτερον, τις αιτίες και τους παράγοντες που ώθησαν

και ωθούν στη συγκρότησή του. Τρίτον, τις διαφορετικές απόψεις και μοντέλα που προτάθηκαν για την ανάπτυξή του και, τέταρτον, τη στάση της Ελλάδας έναντι αυτής της πρόκλησης.

1.1. Τι είναι ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος;

Για τον ευρωπαϊκό κοινωνικό χώρο δεν υπάρχει κάποιος γενικά παραδεκτός ορισμός. Είναι μια έννοια αρκετά θολή, που πρωτοεμφανίζεται σε απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών Εργασίας το 1984. Οι τελευταίοι τάχθηκαν υπέρ της «βαθμιαίας οικοδόμησης ενός ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου»¹.

Σύμφωνα με τις επικρατούσες απόψεις, ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος πρέπει να κατανοηθεί ως η προσπάθεια δημιουργίας μιας βασικής ευρωπαϊκής κοινωνικής νομοθεσίας. Αυτή η νομοθεσία πηγάζει και αναπτύσσεται από ένα συνεχή, σταθερό και θεσμοθετημένο διάλογο μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και τελικός σκοπός πρέπει να είναι η εργασιακή ειρήνη και η εξασφάλιση της παραγωγικότητας².

Οι μορφές και το περιεχόμενο του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου επηρεάστηκαν και επηρεάζονται συνεχώς από την πορεία της

1. Βλ. J. Struwe, EG 92 - *Europa der Unternehmer? Die Sozialpolitische Perspektiven des Binnenmarktes*. Φραγκφούρτη 1991, σελ. 44, P. Venturini, *Ένας ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος ενόψει του 1992*. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 1988.

2. J. Struwe, στο ίδιο. Για τον ευρωπαϊκό κοινωνικό χώρο βλ. επίσης K.H. Paque, «Die soziale Dimension des EG-Binnenmarktes. Theorie, Bestandsaufnahme und Kritik», *Die Weltwirtschaft*, 1/1989. P. Bartelheimer - F. Wolf. EG-Binnenmarkt oder «Gemeinsames Haus Europa», *Zeitschrift für sozialistische Politik und Wirtschaft*, 46/1989. H. Mosley - P. Auer, «Die soziale Dimension des Europäischen Binnenmarktes», *Internationale Chronik zur Arbeitsmarktpolitik*, 37/1989. P. Clever, «Die EG auf dem Weg zur Politischen Union - sozialpolitische Perspektiven», *Zeitschrift für Soziale Sicherheit und Sozialgesetzgebung, (ZISH/SGB)* 3/1991. M. Mäder, «Die politische Union mit soziale Impulsen», *ZISH/SGB*, 7/1991. O. Schulz, «Grundsätze, Inhalte und institutionelle Verankerung in EWG-Vertrag. Überlegungen zur Europäischen Sozialpolitik in der Zukunft». *Sozialer Fortschritt* 6-7/1991. H. Salisch-F. Rath, «Binnenmarkt 1992: Schockgahr für die Arbeitnehmer?» *Forum* 1/89, A. Lo Faro, «EC Social Policy and 1993: The dark side of European Integration», *Comparative Labor Law Journal* 14:1/1992.

οικονομικής ενοποίησης. Δύο σχέδια-στόχοι άσκησαν τη μεγαλύτερη επίδραση: Το πρόγραμμα για την Ενιαία Εσωτερική Αγορά και το σχέδιο για την Οικονομική και Νομισματική Ένωση.

Η πρόκληση της Εσωτερικής Αγοράς με την κατάργηση όλων των εσωτερικών φυσικών, τεχνικών, φορολογικών κ.ά. εμποδίων στη διακίνηση των ανθρώπων, κεφαλαίων, εμπορευμάτων και υπηρεσιών και την αύξηση του ανταγωνισμού έθετε στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα του κοινωνικού ντάμπινγκ. Το ερώτημα διατυπώνεται διαζευκτικά: Στην Ενιαία Αγορά θα αναπροσανατολίσουν οι επιχειρήσεις τις επενδυτικές τους κατευθύνσεις σε χώρες χαμηλού κόστους ή θα επιζητήσουν απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, ελάττωση των επιπέδων κοινωνικής προστασίας, μείωση των μισθών και χειροτέρευση των συνθηκών εργασίας;

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) με την εισαγωγή των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και την εναρμόνιση των δημοσιονομικών πολιτικών αποστερεί τις εθνικές οικονομίες από σημαντικά εργαλεία άσκησης, συναλλαγματικής και δημοσιονομικής πολιτικής, ιδιαίτερα όσον αφορά την αντιμετώπιση οικονομικών διαταραχών, την εφαρμογή προγραμματίων σταθεροποίησης κλπ. Το βάρος της παρέμβασης μετατοπίζεται έτσι στο επίπεδο της εισοδηματικής πολιτικής, δηλαδή της ρύθμισης μισθών και τιμών. Ο χειρισμός των μισθών και της εργασίας αποκτά έτσι καθοριστική σημασία για την άσκηση οικονομικής πολιτικής. Ειδικά σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, πληθωρισμού, δημοσιονομικών και εμπορικών ελλειμμάτων και με τη δεδομένη αδυναμία επιβολής συναλλαγματικής υποτίμησης, η μείωση των μισθών αποτέλεσε και αποτελεί το μοναδικό μέσο επίτευξης μακροοικονομικής ισορροπίας και επανάκτησης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Η θεωρητική συζήτηση που διεξάγεται σήμερα επικεντρώνεται στο ερώτημα εάν ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος αποτελεί προϋπόθεση ή συνοδευτικό αποτέλεσμα της διαμόρφωσης του ενιαίου οικονομικού χώρου. Οι πρακτικές συνέπειες της απάντησης είναι ευνόητες. Λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική σειρά εμφάνισης εκ μέρους της Κοινότητας, πρέπει να δεχτούμε ότι ο κοινωνικός πρόβαλε ως συμπλήρωμα του οικονομικού χώρου. Συνδέθηκε με τη δημιουργία της Εσωτερικής Αγοράς, αποτέλεσε την κοινωνική της διάσταση και κατανοήθηκε ως υπερεθνικός μηχανισμός, διορθωτικός των κοινωνικών ανισοτήτων και εθνικών ανισοκατανομών

που προκαλούσε η τελευταία. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις πτυχές εκείνες του σχεδίου που έχουν ήδη εφαρμοσθεί στην πράξη.

Ωστόσο, για το μέλλον το ερώτημα παραμένει ανοιχτό. Τα νέα κοινωνικά προβλήματα που προβάλλουν, η ανάγκη νομιμοποίησης της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και η μεγάλη πίεση που ασκούν τα συνδικάτα τείνουν όλο και πιο πολύ να αναδείξουν την κοινωνική διάσταση σε αυτόνομο παράγοντα, προϋπόθεση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τίποτα δεν έχει κριθεί οριστικά. Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος βρίσκεται υπό διαμόρφωση.

1.2. Εσωτερική Αγορά και Οικονομική και Νομισματική Ένωση

Την 1 Ιουλίου 1987 τέθηκε σε ισχύ η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ). Με αυτή δημιουργούνται τα θεμέλια για μια ενιαία εσωτερική αγορά των 12 χωρών κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Χρονικό όριο της διαδικασίας καθορίστηκε η 31 Δεκεμβρίου 1992, χωρίς ωστόσο αυτή η ημερομηνία να έχει, αυτόματα, νομική ισχύ. Σύμφωνα με το άρθρο 8Α της ΕΕΠ, η Εσωτερική Αγορά ορίζεται ως ένας «χώρος χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων».

Ο στόχος της Εσωτερικής Αγοράς αποτέλεσε την απάντηση των Ευρωπαίων, πρώτον, στη διεθνή οικονομική κρίση που από τα μέσα της δεκαετίας του '70 ταλανίζει την παγκόσμια Οικονομία και δεύτερον, στις αποσπασματικές και όχι ιδιαίτερα αποδοτικές προστατευτικές πολιτικές που ακολούθησαν τα ευρωπαϊκά κράτη για το ξεπέρασμα αυτής της κρίσης.

Η διεθνής οικονομική κρίση εκδηλώθηκε με μεγαλύτερη οξύτητα στον ευρωπαϊκό χώρο. Μεταξύ 1973 και 1983 το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ στην Ευρώπη των εννέα ήταν 1,7%, ενώ των ΗΠΑ 1,9% και της Ιαπωνίας 3,7%. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα χειρότερη και η κατάσταση απασχόλησης. Ενώ στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία ο αριθμός των απασχολούμενων αυξάνει με μέσους ετήσιους ρυθμούς 1,5% και 0,9% στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το ποσοστό αυτό εμφάνιζε μείωση κατά 0,1%. Παράλληλα μειωνόταν η ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών χω-

ρών στη διεθνή οικονομία. Το μερίδιο της ΕΚ-10 στις συνολικές εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων στην Κοινότητα έπεσε από 73% σε 70% μεταξύ 1979 και 1985. Μεγαλύτερη ελάττωση (από 46% σε 40%) σημειώνεται στο μερίδιό της σχετικά με τις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων σε τρίτες χώρες, εκτός της Κοινότητας, ενώ σημαντικές απώλειες παρουσιάζονται και στα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας³. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών των εξελίξεων, η ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα γνώρισε μια σοβαρή επιβράδυνση. Το οικονομικό και τεχνολογικό της μέλλον απειλούνταν από τις δυναμικές, ανταγωνιστικές οικονομίες των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας που κέρδιζαν συνεχώς πλεονεκτήματα στην τεχνολογία, παραγωγικότητα κλπ.

Η απάντηση που επιχείρησαν να δώσουν οι μεμονωμένες ευρωπαϊκές χώρες στην κρίση επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη προστατευτικών φραγμών και στη διατύπωση αντικυκλικών εθνικών πολιτικών. Οι προστατευτικοί φραγμοί αφορούσαν μη δασμολογικά εμπόδια (τεχνικές προδιαγραφές, φορολογία, επιχορηγήσεις, διοικητικές διατυπώσεις, εθνική πολιτική κρατικών προμηθειών κ.ά.), αφού όπως είναι γνωστό από το 1968 είχαν καταργηθεί όλοι οι δασμοί στην εσωτερική κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Η εντεινόμενη χρησιμοποίηση των προστατευτικών φραγμών⁴, προκάλεσε μεγάλο κόστος στην ευρωπαϊκή οικονομία λόγω της κατάπτωσης των αγορών, των δυσκολιών διακίνησης των εμπορευμάτων κλπ. Αυτό το κόστος υπολογίστηκε στο 4,25% έως 6,5% του Ακαθάριστου Προϊόντος της Κοινότητας⁵. Επιπλέον, οι εθνικές πολιτικές οικονομικής ανάκαμψης που εφαρμόστηκαν σημείωσαν περιορισμένη επιτυχία.

Η ισχυρή αλληλεξάρτηση των οικονομιών των ευρωπαϊκών χωρών, ιδίως στο χώρο του εξωτερικού εμπορίου και της διακίνησης κεφαλαίων, καθιστούσαν δύσκολη την επιτυχία μιας εθνικής μακροοικονομικής πολιτικής στους τομείς των τιμών, της απασχόλη-

3. K. Busch, *Η Ευρώπη μετά το 1992. Οικονομικές, οικολογικές και κοινωνικές προοπτικές της ενιαίας εσωτερικής αγοράς*-Αθήνα 1993, σελ. 48.

4. Στο ίδιο, σελ. 46.

5. J. Lebrun, «Προς έναν οικονομικό και κοινωνικό χώρο», *Κοινωνική Ευρώπη*, Βρυξέλλες 1/1990. Για το κόστος της μη-Ευρώπης βλ. επίσης P. Cecchini, *Η πρόκληση του 1992*, Αθήνα χ.χ.

σης, του ισοζυγίου πληρωμών κλπ. Μόνο συντονισμένες πολυμερείς ή κεντρικά κατευθυνόμενες ενέργειες μπορούν να εξασφαλίσουν επιτυχία σε αυτούς τους στόχους.

Ο στόχος της Εσωτερικής Αγοράς αποτέλεσε την εναλλακτική πρόταση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στα κρισιακά φαινόμενα της διαδικασίας ενοποίησης που επισημάνθηκαν παραπάνω. Κρίση, η οποία σημειωτέον είχε επεκταθεί και στο εσωτερικό του ευρωπαϊκού θεσμού με την έννοια των αδιεξόδων που παρουσιάζονταν στον κοινοτικό προϋπολογισμό, την αγροτική πολιτική κλπ.

Η Εσωτερική Αγορά δεν θεωρήθηκε αυτοσκοπός, αλλά ένα μέσο που θα εξασφάλιζε μεγαλύτερη ανάπτυξη και περισσότερες θέσεις εργασίας. Παράλληλα έθετε τις βάσεις και ενίσχυε τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τρία σημεία περιγράφουν κυρίως το περιεχόμενο της Εσωτερικής Αγοράς. Πρώτον, η ένωση των 12 κρατών οφείλει να οδηγήσει σε μία ενιαία εσωτερική αγορά με 320 εκατομμύρια κατοίκους. Δεύτερον, αυτή η μεγάλη αγορά δεν θα παραμένει στάσιμη αλλά θα διευρύνεται. Τρίτον, η ενιαία αγορά πρέπει να είναι ελαστική, με την έννοια ότι ανθρώπινοι και υλικοί πόροι, μπορούν να μετακινούνται στους πλέον κερδοφόρους κλάδους.

Η Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που υιοθετήθηκε τον Ιούνιο του 1985 περιείχε ένα λεπτομερές πρόγραμμα αλλά και ένα χρονοδιάγραμμα των ενεργειών που έπρεπε να αναληφθούν προκειμένου να ολοκληρωθεί ο στόχος της Εσωτερικής Αγοράς. Το πρόγραμμα αυτό περιείχε 300 περίπου προτάσεις για την κατάργηση των μη δασμολογικών φραγμών, οι οποίες έπρεπε να υλοποιηθούν μέχρι το 1992. Σταδιακά οι αρχικές προτάσεις μειώθηκαν σε 282. Μέχρι τέλος Ιανουαρίου του 1993 είχαν υιοθετηθεί οι 264. Οι 18 που παρέμεναν, ωστόσο, αφορούσαν πολύ σημαντικούς τομείς της οικονομίας.

Ως ενέργειες για την ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς θεωρήθηκαν:

α) Η κατάργηση των φυσικών εμποδίων. Δηλαδή των ελέγχων των εμπορευμάτων και προσώπων στα εσωτερικά σύνορα της Κοινότητας.

β) Η κατάργηση τεχνητών εμποδίων, όπως:

— η εναρμόνιση των προτύπων και τεχνικών προδιαγραφών παραγωγής προϊόντων

- το άνοιγμα των δημοσίων συμβάσεων και κρατικών προμηθειών
- η αμοιβαία αναγνώριση πιστοποιητικών και σπουδών
- η απελευθέρωση παροχής υπηρεσιών
- η απελευθέρωση κίνησης κεφαλαίων
- η δημιουργία νομικού πλαισίου συνεργασίας επιχειρήσεων, βιομηχανικής ιδιοκτησίας κλπ.

γ) Η κατάργηση των φορολογικών εμποδίων. Αυτή αφορά την εναρμόνιση των έμμεσων φόρων των κρατών-μελών, κυρίως του ΦΠΑ και τους φόρους κατανάλωσης.

Το πρόγραμμα για την Εσωτερική Αγορά που προώθησε η Λευκή Βίβλος, υπακούει στην αντίληψη των οικονομικών της προσφοράς⁶. Περιέχει δηλαδή μια οικονομικοπολιτική αντίληψη που αποβλέπει στην άρση των επενδυτικών εμποδίων διαμέσου απορρυθμίσης. Υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης θεωρούνται προϋπόθεση για τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Η κατάργηση των τεχνητών και υλικών εμποδίων μειώνει το κόστος παραγωγής και αυξάνει τον όγκο παραγωγής και τις πωλήσεις των επιχειρήσεων. Η πτώση των τιμών που ελέγχεται μ' αυτόν τον τρόπο μεταφράζεται σε αύξηση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των μισθωτών και επομένως και της συνολικής ζήτησης.

Η πραγματοποίηση των οδηγιών της Λευκής Βίβλου για την ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς απαιτούσε την αναθεώρηση της Συνθήκης της Ρώμης ώστε οι προτάσεις της Επιτροπής προς το Συμβούλιο να μη χρειάζονται πλέον την ομοφωνία αλλά να εγκρίνονται με ειδική πλειοψηφία. Αυτό το κενό ήλθε να καλύψει η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986).

Η Λευκή Βίβλος και ο στόχος της Ενιαίας Αγοράς αγνόησαν ωστόσο τα κοινωνικά προβλήματα που θα ανέκυπταν σ' αυτή την πορεία. Η μεγάλη αγορά θα ήταν άνευ σημασίας αν δεν μπορούσαν όλοι οι πολίτες της Κοινότητας να επωφεληθούν από την πραγματοποίησή της. Παράλληλα έπρεπε να διευκολυνθεί η αξιοποίηση του ανθρώπινου παράγοντα (ελεύθερη κυκλοφορία, εκπαίδευση και ειδίκευση, κλπ.) έτσι ώστε να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη που θα προέκυπταν από τον ενιαίο οικονομικό χώρο. Η ΕΕΠ αλλά κυρίως ο Κοινωνικός Χάρτης και το Πρόγραμμα δράσης της

6. J. Struwe, *ό.π.*, σελ. 39, J. Lebrun, *ό.π.*, σελ. 36.

Επιτροπής (1989) έθεσαν ακριβώς τις βάσεις της κοινωνικής διάστασης της μελλοντικής Ενιαίας Αγοράς. Η τελευταία δεν μπορεί να κατανοηθεί πλέον παρά και με όρους κοινωνικής πολιτικής.

Ωστόσο το πρόγραμμα εγκαθίδρυσης της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς θα έμενε ανολοκλήρωτο χωρίς την πλήρη Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) των κρατών-μελών. Αυτό συνειδητοποιήθηκε αμέσως μόλις υιοθετήθηκε η οδηγία για την ελεύθερη διακίνηση των κεφαλαίων (Ιούνιος 1988). Χωρίς Νομισματική Ένωση, ενιαίο νόμισμα και ενιαία νομισματική πολιτική, η απελευθέρωση στη διακίνηση των κεφαλαίων απειλούσε να οδηγήσει σε κλονισμούς επικίνδυνους για τη σταθερότητα της Εσωτερικής Αγοράς και της ευρωπαϊκής οικονομίας⁷.

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) κατανοήθηκε ως «δύο αυθύπαρκτα μέρη ενός και μόνου συνόλου». Η επίτευξη της Νομισματικής Ένωσης προϋποθέτει την πλήρωση των επόμενων στόχων:

- πλήρη και οριστική μετατρεψιμότητα των νομισμάτων
- πλήρη φιλελευθεροποίηση της κυκλοφορίας των κεφαλαίων και πλήρη ενοποίηση των χρηματαγορών
- κατάργηση των περιθωρίων διακύμανσης και εδραίωση των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Η πρόοδος προς την Οικονομική Ένωση απαιτεί συμπληρωματικά:

- ύπαρξη της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς
- πολιτική ενίσχυσης του ανταγωνισμού και των άλλων μηχανισμών της αγοράς
- κοινή διαρθρωτική και περιφερειακή πολιτική
- συντονισμό των μακροοικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών.

Για την επίτευξη της ONE καθορίστηκε ένα σχέδιο τριών σταδίων: Το πρώτο στάδιο, οι στόχοι του οποίου οφείλουν να υλοποιηθούν μεταξύ 1.7.1990 και 31.12.1993 αποβλέπει στην πλήρη απελευθέρωση της αγοράς, στο συντονισμό της μακροοικονομικής

7. Committee for the study of Economic and Monetary Union (EMU), *Report on economic and monetary union in the European Community*, Λουξεμβούργο 1989, σελ. 12.

πολιτικής των κρατών-μελών, και στην προώθηση της οικονομικής σύγκλισης (πολυμερής εποπτεία). Το δεύτερο στάδιο (1994-6), που θεωρείται ως μεταβατική περίοδος για την καθιέρωση του ενιαίου νομίσματος, αποσκοπεί στη λήψη συλλογικών αποφάσεων σε θέματα νομισματικής και οικονομικής πολιτικής. Την τελική πολιτική ευθύνη, ωστόσο, θα φέρουν τα κράτη-μέλη. Ιδρύεται το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο με σκοπό τον πληρέστερο συντονισμό των νομισματικών πολιτικών. Οι μεταβολές στη σχέση ισοτιμίας των κοινοτικών νομισμάτων προβλέπονται μόνο ως εξαίρεση, ενώ επιδιώκεται η μείωση διακύμανσης των περιθωρίων των συναλλαγματικών ισοτιμιών, με την ταυτόχρονη είσοδο των νομισμάτων στη ζώνη του Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ).

Με το τρίτο στάδιο επιδιώκεται η πλήρης οικονομική και νομισματική ενοποίηση. Αναμένεται να μετάσχουν μόνον όσες οικονομίες έχουν πετύχει έναν ορισμένο βαθμό σύγκλισης. Η τελευταία συνίσταται στην υψηλού βαθμού σταθερότητα των τιμών, στη σταθερότητα των δημόσιων οικονομικών, την τήρηση των περιθωρίων διακύμανσης του ΕΝΣ, και την επαρκή σύγκλιση των ονομαστικών επιτοκίων. Σ' αυτό το στάδιο παγώνουν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες των κρατών-μελών, δημιουργείται το ενιαίο νόμισμα και οι αμοδιότητες στη χάραξη νομισματικής και οικονομικής πολιτικής (μόνο κατά το αναγκαίο μέρος) μεταφέρονται στα κοινοτικά όργανα. Ταυτόχρονα ιδρύονται το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Για να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα που θα δημιουργήσει η Ενιαία Αγορά και η ONE στις Εθνικές Οικονομίες, δηλαδή, περιφερειακές ανισοκατανομές και κοινωνικές ανισότητες, και για να μπορέσουν να συμμετάσχουν όλες οι χώρες στις διαδικασίες ενοποίησης, υιοθετήθηκαν μια σειρά μέτρων που αποσκοπούν στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Η ίδρυση νέου Διακρατικού Ταμείου Συνοχής (όπου ανήκει και το πρόγραμμα Ντελόρ 2) και ο επαναπροσδιορισμός των υπάρχοντων διαρθρωτικών ταμείων, με την αύξηση και τον αναπροσανατολισμό των πόρων που προβλέπον, εντάσσονται ακριβώς στην εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού.

Η σημασία της ONE για την κοινωνική πολιτική είναι τεράστια. Η παγίωση σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών αποστρεφεί

τις εθνικές κυβερνήσεις από ένα σημαντικό μοχλό μακροοικονομικής παρέμβασης σε ζητήματα ανταγωνιστικότητας των τιμών, χειρισμού μακροοικονομικών ανισορροπιών και αντίστασης σε εξωτερικές διαταραχές. Το βάρος μετατοπίζεται πλέον στην εισοδηματική πολιτική.

Το μέγεθος «μισθός» αποκτά προτεραιότητα για τις εθνικές κυβερνήσεις καθώς αναδεικνύεται ως το μοναδικό πεδίο επηρεασμού του παράγοντα κόστους. Μισθοί και κόστος εργασίας, ωστόσο, συνδέονται άμεσα με τους εργαζομένους και το συνδικαλιστικό κίνημα. Ένας νέος χώρος κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων και παρεμβάσεων ανοίγεται. Κοινότητα και εθνικές κυβερνήσεις καλούνται να δώσουν απαντήσεις.

Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος δέχεται ωστόσο πολλές και συνεχείς προκλήσεις που υπερβαίνουν τα πλαίσια της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς και της ΟΝΕ. Η δημογραφική κάμψη που σημειώνεται στον πληθυσμό της Κοινότητας αναμένεται να έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, στις κοινωνικές υποδομές και στην κοινωνική ασφάλιση (αύξηση εξόδων έναντι εισόδων). Νέα κοινωνικά φαινόμενα, όπως μακροχρόνια ανεργία και η ένδεια υπογραμμίζουν την ανάγκη νέων προσεγγίσεων σε θέματα όπως η γεωγραφική κινητικότητα της εργασίας. Πολλοί τομείς και περιοχές αντιμετωπίζουν έλλειψη στην προσφορά ειδικευμένης εργασίας. Η έννοια μιας ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας προβάλλει όλο και πιο πολύ στο προσκήνιο.

Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον της Εσωτερικής Αγοράς, της ΟΝΕ και των κοινωνικών προκλήσεων που δημιουργεί η δημογραφική και οικονομική κρίση, η απαίτηση για την οικοδόμηση του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου εμφανίζεται ως μια φυσιολογική, παράλληλη διαδικασία που έχει σκοπό να προστατεύσει την εργατική δύναμη από όλες τις δυνάμεις που ωθούν σε αποδιάρθρωση, υποβάθμιση και απορρύθμιση. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις παίζουν πρωτεύοντα και καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση αυτής της αντίστασης. Εάν η κοινωνικοπολιτική απάντηση των εργαζομένων λάβει κεντρική, συγκεντρωτική μορφή ή ανατεθεί, κυρίως, στις εθνικές κυβερνήσεις και επικουρικά μόνο στην Κοινότητα, είναι ένα θέμα που δεν μπορεί κανείς να προβλέψει. Διότι αν ο στόχος της Εσωτερικής Αγοράς απαιτεί κεντρική κοινωνικοπολιτική παρέμβαση για να αποφευχθεί το κοινωνικό ντάμπινγκ, η ΟΝΕ αντί-

θετα ωθεί προς αποκεντρωτικές, εθνικές απαντήσεις προκειμένου να διασφαλιστούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των επιμέρους οικονομιών. Η τελευταία προοπτική αποτελεί άλλωστε και μια από τις τραγικές αντινομίες της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

1.3. Μοντέλα ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής και οι επιδιώξεις των κοινωνικών εταίρων

Η οικοδόμηση του ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου αντιμετωπίζεται σε διαφορετική βάση από τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που συμμετέχουν στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. Η συζήτηση αλλά και οι διαπραγματεύσεις που διεξάγονται έχουν αναδείξει τρία βασικά μοντέλα.

Το πρώτο, υπερασπίζει την άσκηση μιας συγκεντρωτικής ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής και την εναρμόνιση των εθνικών συστημάτων κοινωνικής πολιτικής των κρατών-μελών. Δηλαδή υποστηρίζει την εναρμόνιση των προτύπων αναδιανομής του εισοδήματος των κρατών-μελών παράλληλα με την ενίσχυση του αναδιανεμητικού ρόλου του κοινοτικού προϋπολογισμού. Αυτή η εναρμόνιση αφορά την προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών στα θέματα εργατικού και κοινωνικού δικαίου, και τη δημιουργία ενός κοινού νομοθετικού πλαισίου. Στην πράξη το συγκεντρωτικό μοντέλο προτείνει τη μεταφορά του υψηλού επιπέδου κοινωνικής προστασίας που έχουν κατακτήσει οι εργαζόμενοι των πλούσιων χωρών της Κοινότητας στους εργαζομένους των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών. Το μοντέλο αυτό προωθείται κυρίως από τα ευρωπαϊκά συνδικάτα. Δικαιολογείται με την ανάγκη ίσης κατανομής των ωφελειών που θα προκύψουν από την εσωτερική αγορά σε όλους του εργαζομένους των χωρών-μελών. Παράλληλα τονίζεται ότι με την εφαρμογή του αποφεύγονται οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που προκύπτουν από την ισχύ διαφόρων εθνικών κοινωνικών πολιτικών σε μια ενιαία ευρωπαϊκή αγορά.

Το συγκεντρωτικό μοντέλο εκφράζει την απάντηση των ευρωπαϊκών συνδικάτων στο διαφαινόμενο κίνδυνο του κοινωνικού ντάμπινγκ και τις ενδεχόμενες επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτό στο επίπεδο κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων των βορεί-

ων χωρών. Σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης, αύξησης της ανεργίας και επενδυτικής απραξίας και προκειμένου να εμποδίσουν την εκροή κεφαλαίων σε άλλες χώρες της Κοινότητας με χαμηλότερο κόστος εργασίας, είναι πολύ πιθανόν οι κυβερνήσεις των πλούσιων χωρών να επιχειρήσουν μια κοινωνική απορρύθμιση, δηλαδή περικοπή των κοινωνικών δικαιωμάτων και μείωση των κοινωνικών σπάνταρντς, ακριβώς όπως έγινε στη Μ. Βρετανία⁸.

Αντίθετα οι οργανώσεις των εργοδοτών και οι επιχειρήσεις υποστηρίζουν ένα αποκεντρωτικό σύστημα ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής που θα έχει πυρήνα τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Η αντίληψη αυτή δέχεται την προτεραιότητα του στόχου της οικονομικής ανάπτυξης που εξασφαλίζεται μέσα από την Οικονομική και Νομισματική Ένωση και τη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς. Μόνο έτσι, υποστηρίζεται, δημιουργείται μεγαλύτερη απασχόληση, και υψηλότερο επίπεδο ευημερίας. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο οι δυνάμεις της αγοράς μέσα από την ελεύθερη διακίνηση των επιχειρήσεων, των ανθρώπων και των υπηρεσιών θα αναδείξουν το προσφορότερο σύστημα κοινωνικής προστασίας και εργασιακών σχέσεων. Υπέρ αυτού του συστήματος συνηγορούν η ανάγκη να ληφθούν υπόψη οι εθνικές ιδιαιτερότητες, να εξασφαλιστεί η διαπραγματευτική ελευθερία κατά τη σύναψη των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και, τέλος, να διατηρηθεί το συγκριτικό πλεονέκτημα των φτωχότερων χωρών ώστε να μπορούν να προσελκύουν επενδυτικά κεφάλαια μέσα από τα χαμηλότερα κοινωνικά σπάνταρντς⁹.

Το αποκεντρωτικό μοντέλο αντιπροσωπεύει την απάντηση του επιχειρηματικού κόσμου στην κοινωνική διάσταση της εσωτερικής αγοράς. Υπακούει στις αρχές του οικονομικού φιλελευθερισμού και θεωρεί την κοινωνική εναρμόνιση ως παρακολούθημα και συνέπεια της Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης. Θεωρείται κοινωνικά άδικο καθώς αφ' ενός συντηρεί θεσμικά το χάσμα στο επίπεδο κοινωνικής προστασίας μεταξύ των πλούσιων και των

8. K. Busch, *ό.π.*, σελ. 293. Επίσης H. Salisch, *ό.π.* Επίσης CES, *7ο Συνέδριο, Κεντρικό Ψήφισμα*, Λουξεμβούργο 13-17/5/1991.

9. Βλ. π.χ. τις θέσεις της FIAT, G. Annibaldi, «European social policy: the Community project and the role of the social partners», στο FIAT, *The European Social Dialogue after Maastricht*, Βρυξέλλες 1992.